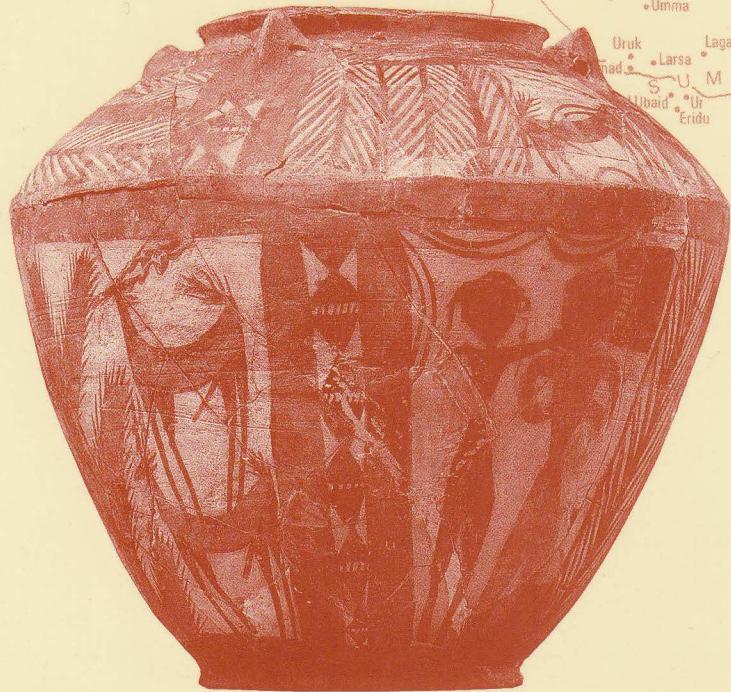


ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΠΑΝΙΑΣ

# Προϊστορική Μεσοποταμία



ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ





# Προϊστορική Μεσοποταμία

© ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ – Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ  
και Κωνσταντίνος Κοπανιάς, Αθήνα 2013  
Ιπποκράτους 8, Αθήνα 106 79  
Τηλ.: 210-3615156, Fax: 210-3631100  
E-mail: info@kardamitsa.gr  
Ιστοσελίδα: www.kardamitsa.gr

ISBN 978-960-354-

Διατηρούμε όλα τα δικαιώματα, συγγραφικά και εκδοτικά, αυτού του βιβλίου. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιαδήποτε μορφή και με οποιοδήποτε μέσο, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν.2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν.100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικά της αισθητικής εμφάνισης του έργου με φωτοτυπικό, ηλεκτρονικό ή οτιόηποτε άλλο, χωρίς την προηγούμενη άδεια του Ινστιτούτου του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, το οποίο εκπροσωπεί επίσης συγγραφείς και συντελεστές, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν.2121/1993.

Κωνσταντίνος Κοπανιάς

# Προϊστορική Μεσοποταμία

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ – Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ  
ΑΘΗΝΑ 2013



Αφιερώνω αυτό το βιβλίο  
στους γονείς μου για την αγάπη  
που τόσο απλόχερα μου χάρισαν.



## Περιεχόμενα

Πρόλογος .....	11
Χρονολογικός Πίνακας .....	13
Συντομογραφίες .....	15
I. Εισαγωγή .....	17
Α. Γεωγραφία .....	18
Β. Κλίμα .....	22
Γ. Γλώσσες και γραφές στην Εγγύς Ανατολή .....	25
Δ. Χρονολογικά προβλήματα .....	28
II. Νεολιθική Περίοδος (10.500 – 5500 π.Χ.) .....	31
Α. Εισαγωγή: Παλαιολιθική/Μεσοπαλαιολιθική Περίοδος .....	31
Β. Προκεραμική Νεολιθική (10.500 – 7000 π.Χ.) .....	33
ΝΑ Ανατολία .....	35
Συροπαλαιστίνη .....	42
Μεσοποταμία .....	43
Γ. Πολιτισμός Hassuna (7000 – 6000 π.Χ.) .....	45
1. Κύριες αρχαιολογικές θέσεις .....	46
Tell Hassuna .....	46
Umm Dabagiyah .....	47
Bouqras .....	50
Tell Es-Sawwan .....	52
Yarim Tepe I .....	54
2. Κοινωνική οργάνωση, τέχνη και θρησκεία .....	56
Δ. Πολιτισμός Samarra (6500 – 5700 π.Χ.) .....	60
1. Κύριες αρχαιολογικές θέσεις .....	62
Tell Es-Sawwan .....	62
Choga Mami .....	63

2. Κοινωνική οργάνωση, τέχνη και θρησκεία .....	64
III. Χαλκολιθική Περίοδος (5500 – 3100 π.Χ.) .....	67
A. Πολιτισμός Halaf (6000 – 5300 π.Χ.) .....	68
1. Κύριες αρχαιολογικές θέσεις.....	70
Yarimtepe II .....	70
Tepe Gawra .....	71
Tell Arpachiyah .....	72
2. Κοινωνική οργάνωση, τέχνη και θρησκεία .....	73
B. Περίοδος Ubaid (περ. 6500 – 4000 π.Χ.) .....	77
1. Κύριες αρχαιολογικές θέσεις.....	86
α. Tell Awayli (ή al-'Oeulli ή Ouilli) .....	86
β. Eridu .....	88
γ. Tepe Gawra .....	90
δ. Tell Madhhur .....	92
ε. Tell Nader .....	93
2. Κοινωνική οργάνωση, τέχνη και θρησκεία .....	93
Γ. Περίοδος Uruk (4000 – 3100 π.Χ.) .....	98
IV. Οι απαρχές της Ιστορίας: Πρώιμη Εποχή του Χαλκού .....	109
Α. Περίοδοι Jemdet Nasr και Νινευητική 5 (3100 – 2500 π.Χ.)	109
Β. Πρώιμη Δυναστική περίοδος (περ. 2900 – 2350 π.Χ.) .....	110
Βιβλιογραφία .....	121
Ευρετήριο όρων και ονομάτων .....	151
Κατάλογος Εικόνων .....	153
Εικόνες .....	161

## Πρόλογος

Το έναυσμα για τη συγγραφή του παρόντος βιβλίου αποτέλεσε η πραγματοποίηση της ανασκαφής του Πανεπιστημίου Αθηνών στη θέση Tell Nadir στο Ερμπύλ ή Αρμπύλ (δηλαδή τα αρχαία Άρβηλα) στην Περιφέρεια Κουρδιστάν του Ιράκ, από το 2011 και εξής υπό τη διεύθυνση του γράφοντος. Πρόκειται για ένα tell<sup>1</sup> με διάμετρο περίπου 100μ. και ύψος 5μ., με αρχαιολογικά στρώματα που εκτείνονται χρονικά από την Ύστερη Νεολιθική (7<sup>η</sup> χιλιετία π.Χ.) έως και την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου (πρώιμη 1<sup>η</sup> χιλιετία π.Χ.). Η κύρια φάση αυτού του μικρού οικισμού χρονολογείται στην ύστερη φάση της Περιόδου Ubaid της Χαλκολιθικής περιόδου, δηλαδή την ύστερη 5<sup>η</sup> χιλιετία π.Χ.

Αυτό το βιβλίο αποτελεί μία κριτική αλλά και ευσύνοπτη επισκόπηση της αρχαιολογίας της προϊστορικής Μεσοποταμίας, δηλαδή της περιόδου που προηγείται της εμφάνισης της γραφής στα τέλη της 4<sup>ης</sup> χιλιετίας π.Χ. Ανάλογο εγχειρίδιο δεν υπάρχει μέχρι τώρα στην ελληνική βιβλιογραφία, γι' αυτό και ελπίζω ότι θα αποτελέσει ένα χρήσιμο βοήθημα για τους ελληνες αρχαιολόγους που επιθυμούν να ασχοληθούν, έστω και διερευνητικά, με την αρχαιολογία της Εγγύς Ανατολής, για τους φοιτητές αρχαιολογίας αλλά και για όσους μη ειδικούς επιθυμούν να αποκτήσουν μία πρώτη επαφή με αυτό το αντικείμενο<sup>2</sup>. Παρόμοιο βιβλίο δεν υπάρχει όμως και στην πρόσφατη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς τα εξαιρετικά βιβλία των

1. Αυτός ο αραβικός όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει έναν λόφο που δημιουργήθηκε σταδιακά με την αλληλοδιαδοχή μιας σειράς αρχαιολογικών στρωμάτων. Εναλλακτικά χρησιμοποιούνται οι όροι *tepe* στα περσικά, *hüyük* στα τουρκικά και *gird* στα κουρδικά.

2. Το αντικείμενο της αρχαιολογίας της Εγγύς Ανατολής εισήχθη στα Ελληνικά Πανεπιστήμια από τον Σπ. Μαρινάτο, ο οποίος συνέγραψε αναλυτικές σημειώσεις για τους φοιτητές (Μαρινάτος 1947, 1949). Στην αρχαιολογία της προϊστορικής Μεσοποταμίας γίνεται συνοπτική αναφορά στο βιβλίο του Σάμψων (2007, 148-181). Η πρώιμη αιγυπτιακή αρχαιολογία παρουσιάζεται με εξαίρετο τρόπο στο σύγγραμμα του Π. Κουσούλη (2013).

Redman (1978), Nissen (1988) και Charvát (2002, 1<sup>η</sup> εκδ. 1993) είναι ήδη ξεπερασμένα. Γι' αυτό και ελπίζω ότι, δοθείσης της ευκαιρίας, το παρόν έργο θα μεταφραστεί και στα αγγλικά.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία για το θέμα είναι βεβαίως τεράστια, άρα δεν θα ήταν δυνατή η εξαντλητική παρουσίασή της στο πλαίσιο ενός βιβλίου, που φιλοδοξεί να προσφέρει στον αναγνώστη μία γενική μεν, αλλά ολοκληρωμένη εικόνα του θέματος. Επέλεξα λοιπόν να παραθέσω κυρίως τη νεότερη βιβλιογραφία, στην οποία ο αναγνώστης εύκολα μπορεί να βρει παραπομπές σε παλαιότερα έργα. Από την παλαιότερη βιβλιογραφία αναφέρονται μόνο όσες δημοσιεύσεις έκρινα ότι είναι θεμελιώδεις και από την άποψη αυτή παραμένουν ακόμη επίκαιρες.